

ХОМЕРОВАТА ПРОЛЕПСА ВО ПРЛИЧЕВИОТ „СКЕНДРЕБЕЈ“

„Освен Хомера и мајка Богородица, пред која се клањавме, не љубев ништо на светот“ ќе признае самиот Прличев во својата „Автобиографија“. Оваа искрена љубов и восхит на еден младич кон „божествениот аед“ ќе остане длабоко во срцето и мислата на нашиот поет, без оглед на тоа дека во еден период од својот живот, разгневен и огорчен од актуелната грчка политика, тој ќе заземе крајно негативски став кон се грчко, па и кон античкото грчко културно наследство, и кон Хомера. Хомер ќе втисне неизбришлив печат во Прличевият поетски опус, белег што непрестајно ќе ги открива и потврдува таа љубов и тој восхит. Сознанието дека е сметан за δεύτερος ‘Ομηρος за Прличев е најласкавото признание за неговите напори и стремежи кон совршенство. Зашто, Хомер за него не е само „поет од кого нема подобар на светот“ и „сонце што никакви петна не можат да го затемнат“, туку и спиритус мовенс, патеводна ѕвезда и учител, кој ќе го научи „да биде бескрајно бестрашен“, како што самиот ќе рече. Ако се има предвид ова, тогаш е сосем разбирливо и природно, што во делото на Прличев Хомер ќе биде очебијно присутен и како свесно настојување и како несвесно подражавање. Зашто, Прличев, по углед на својот поетски идеал, ќе ја избере не само формата еп, како рамка за излевање на своите поетски пориви, туку тој ќе го следи него и во структурата, композицијата, стилот, односно во поетиката на своето литературно дејствување. И кај него нема да биде помоден литературен манир да се претстави како „учен поет“, каков што среќаваме кај некои други претставници на нашата Преродба (Џинот на пример), туку искрено и спонтано настојување да создава според општопризнатиот севременски поетски идеал.

Хомеровото влијание во поезијата на Прличев го истакнал уште А. Р. Рангавис, во својата рецензија по повод пријавата на „Скендербеј“ на поетскиот натпревар во 1861. Тоа влијание ќе го потврдат и другите, подоцнежни проучувачи на Прличевият опус, а ќе го признае и самиот Прличев во едно писмо објавено во „Пандора“, XIII, 1.294 од 15. јуни 1862. Најопстојно на ова прашање ќе се задржи и ќе ги посочи најважните пунктови на Хомеровата поетика кај Прличев нашиот учен М. Д. Петрушевски, преведувач и проучувач на Прличевото дело.

Тој ќе направи студиозна, пред се филолошка, паралела, главно лексичка, меѓу

Хомер и Прличев, истакнувајќи ги посебно и напоредно зборовите и изразите, што Прличев ги зел направо од Хомера, оние Хомерови изрази што се преведени на новогрчки, како и новоскованите композита, со кои Прличев бил мошне горд. Во врска со влијанието на Хомера врз стилот на Прличев, Петрушевски ги посочува многубројните поетски фигури, истакнувајќи ја компарацијата, особено онаа развиена како најтипично хомеровска. А токму таа, сложената споредба, толку честа во „Скендербеј“, „*прима виста*“ го наметнува впечатокот за живото присуство на Хомеровиот дух кај нашиот поет. Зашто, прекрасните споредби и споредбените венци се и „најголемата слава на Хомеровиот стил, и Прличев, како одличен познавач на Хомера, не останал рамнодушен кон мивната убавина и изобилно ги вградил во својата поетика. А карактеристика на Хомеровите развиени споредби, па и на споредбите на Прличев, зашто овој во тоа го следел Хомера — е пролепсата, како поетичка постапка. И Хомер и Прличев, во своите споредби, раскажуваната недоживеана појава однапред ја претставуваат со веќе доживеана, со слика слична, но сепак поинаква од онаа што сакаат да ни ја прикажат. Со доживеаната појава поетот ќе се послужи за да ја оживи и објасни недоживеаната. Притоа, појдовна точка во споредувањето најчесто е објективната стварност. Поетот призива во нашата свест слики, познати и доживеани и нив ги употребува за споредба со конкретен предмет или ситуација. Вакви пролептични споредби, од кои напосто блика Хомеровиот дух во Прличевиот „Скендербеј“, има дваесет и две. Како и Хомер, и Прличев материјал за нивната градба зема од стварноста што го окружува, од природата, од животинскиот свет и секојдневниот живот. Нашиот поет пролептичната споредба на Хомер не ја прифаќа само како *τέχνη*, туку иста многу често, речиси слепо го следи својот образец, употребувајќи иста пролепса во споредбата, иста слика, а често дури и многу слична лексика. Мошне развиените споредби, кои, ги среќаваме во „Скендербеј“, се толку хомеровски, што — како што е веќе забележано — ни се чини дека веќе сме ги прочитале кај Хомера. А дека таквиот впечаток е оправдан, ќе посочиме некои пролептични споредби од Прличевиот „Скендербеј“, за кои сметаме дека се градени под силно и директно влијание на Хомера. Во разгорот на битката, Прличев ни го претставува Синан вака:

„... как оган среде гора

што слабо од почетокот и полека се пали

да снагата на овчарот замрзната ја згрее,

но кога случајно од небото ќе дуфне,
дур тогаш неизгасливо ќе пламне сета гора;
вака и Синан беснеел, штом Топија го ранил“.

Ск. 2853—2858

Во XI песна од „Илијадата“, Хомер ни го претставува Агамемнона на сличен начин, како разбеснет шумски оган:

„Како што кога ќе падне во шумата пустошен оган
а што виорниот ветер го развева, грмушки паѓат
од корен долу зар ниф ги кутина самиот оган
вака и Тројските глави под цар Агамемнон Атреев
паѓале. .“

Ил 490—494

„Како живожарен оган што беснеел в длабоки долој
под исушената шума, а гората длабоко гори
ветерот секаде вее, а пламенот везден се врти,
така и Ахил, ко бог со копјето секаде јурел
своите жртви терајќи низ земјата, полна со крви“.

Ил. XX 490

Сличноста во пролепсата на споредбата овде меѓу Хомер и Прличев е речиси наметливо очигледна, како што е таква и во наредниве примери што ќе ги посочиме: Скендербеј, потресен од смртта на Динко, јурнува низ бојното поле, убивајќи непрестајно:

„Како, што виор силовит од југ кога ќе здува
што еднаш го разбудила божеска срдба него
в градините фиданките ги вие тој ко трски
и од корен ги кутина постарите им дрвја
так исто јурел јунакот севезден убивајќи
што нозете им фатени од тешките им тела
од страв што срце ранува од мек и лесен живот

но зол ги држел божји гнев, а другите си бегаа“.

Ск. 3598—3665

Кај Хомер (II. XVI, 765) жестокиот судир меѓу тројанските и ахајските војски вака е прикажан:

„Како што Евро и Нот се надбиваат едни со други
в оние планински долој да соборат в длабока гора
бука и јасен и дренот тенкокорен, што ги префрлаат
гранките еден во друг издолжени и чудесен букот
прават и крцкот кршејќи се се; и Тројците така
па и Ахајците се напаѓајќи се едни со други
гинеа и не мислејќи на погубно бегање некој“.

Ил. XVI 765—772

Прличев вака ни го претставува Скендербеј, кога овој сака да им зададе последен удар на Турците:

„Скендербеј пак ги нападнал, ко кога долга далга
паѓа од ветрот носена на кораб, запреен в залив
а коработ се сокрива в морската пена сиот
и ведно бура ветер на платната му бучи
па онде сите морнари со плачење се молат,
вак исто изуплашени и Турците со плакој
од сегде отстапувале, ко удрени во умот“.

Ск. 3220—3226

Во „Илијадата“ Хомер со истата слика го прикажува разбесметиот Хектор, кога сака да ги разбие ахајските редови:

„Тој среде множеството скокнал, од секаде светел ко пламен
после се спуштил ко бран, што врз брзиот кораб се руши
и што од облаци ветрот го потерал буен, па сиот
бие на средното платно, та срцето морнарско трепти

силно од страф, и за малку к' избегале тие од смртта“.

Ил. XV 623—628

Како што се гледа, безумната храброст и на Хектор и на Скендербеј е прикажана со идентична слика: распенет бран удира в кораб, едрата ги бие ветрот, морнарите — премрени од страв. Овде, се чини како напoлно да затаила инвенцијата на нашиот поет, просто ја парафразира цитираната Хомерова споредба.

И кај Хомер и кај Прличев се среќаваат повеќе споредби со слики од морето, морски бури, бранови и слично, но додека кај Хомера тие се прифаќаат како спонтани и природни, зашто битките за освојувањето на Троја се водат на самиот морски брег, па и Ахајците и Тројанците се поморски λαός кај Прличев таквите споредби, кои се очигледно влијание од Хомера, звучат артифициелно и туѓо на логиката на ситуацијата, зашто морето е апстрактна и далечна претстава за конкретната ситуација — битка сред планински клисури. Така изгледа и следнава споредба кај Прличев, кога ни прикажува како Скендербеј ги гони Турците:

„Како што бура студена облаците ги носи
или пак морски бранови, еден на друг валајќи
потејќи се пак пред него, растурени и без ред
бегале муслиманите, трештени во умот“.

Ск. 3517—3520

наспроти споредбата од Илијадата:

„Овие отишле в час како виорен ветер и бура
што по Зевсовиот грмеж низ полето долу се спушти
па се со грамаден букот со морето меша и многу
бранови згрбени внатре во морето шумно и бучно
вријат и бели од пена се влечкаат едни по други;
така и Тројците полно пристигнале едни по други
сите блескајќи во туч со војводите оделе ведно“.

Многу сличност со Хомера има Прличевата споредба, со која се прикажува

паѓањето на Балабан на бојното поле:

„Како што гром од Господа кога ќе падне еднаш
соборува даб превисок, од горски дрвја царот
а мирис страшен оди в час од шалитра и косељ
и никој не останува рамнодушен гледајќи
зашт тоа стрела страшна е од севишниот Господ,
так падна Балабан големиот им тогаш
од камен остер погоден а и од тешка рака“.

Ск. 3484—3490

Во „Илијадата“ среќаваме иста пролептична споредба, кога се прикажува ранувањето на Хектор:

„Ајант, огромниот син Теламонов, бргу се сврти
г’ удри со камен, што многу под брзите кораби пречки
им се тркалале в нозе на борците, од нив тој еден
грабнал и згодил над работ од калканот, под грло в гради
г’ удрил и завртел него ко вртало и долго се вртел.
Како под самиот удар на отецот Зевс што се руши
од корен даб, па ќе смириса од него страшно на косељ
кој што бил близу и видел го изгубил сосема умот
оти е ужасен громот од вељаго Зевса и страшен.
Вака и самиот Хектор на часокот паднал во пра’от“.

Ил. XIV 409—416

Како што се гледа, и Хектор и Балабан паѓаат, погодени од камен, нивното паѓање е споредено со паѓањето на даб, покосен од божји гром (Зевс/Господ), при што се шири миризба на косељ, а сите присутни остануваат замајани од стравотната глетка. Очевидно е дека и оваа Прличева споредба е хомеровска.

Кај Хомера се бројни и секако особено убави споредбите во кои јунаците се претставуваат како вити стебла што паѓаат или одолуваат на силни удари. Таквите слики се мошне импресивни, па и Прличев не ја одбегнува ваквата претстава. Во „Скендербеј“ среќаваме една прекрасна компарација во епизодата

кога поетот раскажува како Дукаѓини го убива младиот турски воин Елмаз:

„Како што млада фиданка расцутена си расте
крај поточе жуборливо, што шумната му вода
ја храни неа севезден со таја росна влага
а Зефир од ненадена милодушно ја ниша
и остар заб од нерез див поштрклавен ја грабнал
и на земја ја соборил и испружил во пра'от
полна со бели цутови пред плодови да врзе,
така и ти Дукаѓине си г' убил Елмаз сега
што лежел уште облечен в зетовската си руба“.

Ск. 3293—3301

Мошне слична споредбена слика среќаваме и кај Хомера, кога Менелај го убива Еуфорба:

„Ко што посадува маж сосем зелена маслинка млада
на осамотено место, кај што обилно извира вода
красна што вирее везден, а повеи неа ја вејат
од разновидните ветрој, со цутови бели се полни
таја од ненаден ветер со виорни луѓи идејќи
неа од тратот ја корне и купина на земја долу,
така и Менелај Атреев, штом г' отепа синот на Пантој
од копјоборецот добар — од Евфорба оружје плени“.

Ил. XVII 53—60

Иако во цитираната споредба од „Скендербеј“ силно се чувствува Хомер, Прличев сепак овде не му робува слепо на својот образец, туку свесно избегнувајќи го анатопизмот, ни прикажува расцутена фиданка, наспроти расцутената маслинка кај Хомер — дрво типично за грчкото поднебје, што паѓа под острите заби на дивиот нерез, додека кај Хомера маслинката паѓа под виорниот налет на ветрот.

Сакајќи да ни го прикаже задоволството што војсководецот Балабан го почувствувал набљудувајќи ги своите бојни редови, Прличев ја прави оваа

споредба:

„Ко што е весел овчарот и насмеан се гледа
во стадото и овците, што него си го следат
зашт’ оние и самите го знаат гласот негов
па покорни минуваат на кај што тој ќе сака,
така и тој развеселен ја гледал својата војска
и насмевка преблажена низ усните му мина“.

Ск. 225—230

Војсководецот кај Хомера често е претставуван како овчар: Ποίμνηλαων. Во „Илијадата“, на едно место Ајнеј е спореден со весел овчар, а неговата војска — како стадо овци:

„Тие предводници тројски, што со него биле, а по нив
одела војската сета, как овци по предводник овен
кога на поило одат, а овчарот весел се враќа;
вака се израдвал зар и Ајнеја во своето орце
кога војничкиот одред го догледал како го следи“.

Ил. XIII 491—495

Турскиот воин Мухарем по претрпениот пораз од албанската војска, му приоѓа на Скендербеј:

„Ко горски лав што одамна не каснал парче месо
душејќи в мандра влегува, па не го плашат него
ни дрски лаежи од пси ни овчарските стрели
зар ме’от празен храброста кај овега ја буди,
вак исто зар и Мухарем му пришол на Скендербеј
сакајќи престанатата тој војска да ја спаси,
па пристапил и м’ упатил пламена молба нему“.

Ск. 3706—3716

Споредувањето на Мухарем со „горски лав“ мошне асоцира на една слична

споредба кај Хомера, каде што Сарпедон

„стапувал тој како планински лав, што не каснал месо
долго, па него го тера бестрашното срце и вика
овците тој да ги збрка. . .“

Ил. XIII 299—301

па и на онаа, кога Менелај

„излегува напред со чекори долги пред купот
с’ изградувал тој како арслан, што удира в голема дивеч
јога дива коза в час или виторог елен ќе најде
мачин од глад, па г’ изедува лакомо макар што него
брзите пци го гонат и оние млади момци“.

Ил. III 23—29

Хомер силата на своите јунаци често ја споредува со онаа од дивите сверови, лавови, волци, нерези. И кај Прличев тие се често објект за споредба: Синан, одмаздувајќи то братот Хасан, за кого што верува дека е убиен „во гнев распламтен и жесток беснеел незадржливо“:

„Как оној арслан горјанин, што еднаш тој ќе срети
во таја гора зелена од ловци дрска дружба
што нему му го грабнале љубеното му лавче
та рика и раскинува, ког од нив жив ќе фати . . .“

Ск. 2817—2820

Кај Хомера, Ајант мошне слично е прикажан, кога го брани телото на убиениот Патрокло:

„ . . . како лав пред лавчињата свои
што го пресретнале ловци во гората, кај што ги води
своите лудечки деца, а полн со снага е овој. . .“

Ил. XVII 133—135

Кај Прличев, Балабан, користејќи ја моменталната отсутност на Скендербеј од бојното поле, се нафрла врз албалските војни со садистичка жестина:

„Како кога овчарот го нема в бучна мандра
ќе рипне волкот изгладнет поодамна за месо
па дави, коле, ужива, пливајќи сиот в крви
и Балабан големиот беснеел тогаш така
плашејќи ги редовите н’ Албанците как’ оган
штом Скендербеј бил отсутен;“

Ск. 2787—2792

И Хомер, на сличен начин, го споредува нападот на данајската војска врз Тројанците:

„Како разбојници волци, што грабаат јагне ил јаре
кога ги земаат нив од добитокот што по ридојте
поради овчари слепи се разбегал, оние веднаш
ги разграбуваат нив, штом ги виделе дека се плашат.
Па и Данајците така ги збркале Тројците тога
што се разбегале срамно на јунаштво заборавајќи“.

Ил. XVI 352—356

Кај Прличев среќаваме и други развиени споредби, кои помалку или повеќе исто асоцираат на Хомер, не само со пролепсата како форма за градба на компарацијата, туку и како поетски епизоди, речиси пресликани од Илијадата. Сето ова не наведува на мисла дека Хомеровата поезија била толку прирасната длабоко во свеста на нашиот поет, кој знаел напамет и во оригинал големи делови од „Илијадата“, што просто ја блокирале неговата поетска имажинација и сликите од Хомеровите споредби нездржливо му се наметнувале и го оневозможувале да даде слободен замав на својот раскошен поетски дар. А дека тој умеел и можел да биде оригинален во градбата на споредбите и воопшто, ни покажуваат овие две споредби, кои само по својата пролептична форма се хомеровски, но во кои силно доаѓа до израз поетот Прличев. Таква е убавата споредба-слика, во која е прикажано како старецот Карахасан го смирува очајот

на Азбијук, што не може да го сотре Скендербеја:

„Ко духот што се смирува на неуморен патник
кому што пот од секаде низ снагата му тече
под лачот прав на богот Фојб, сред небото што грее,
кога ќе седне под сенка на честолистна врба
крај некој поток жуборлив, на руда трева влажна
и сети как отспротива свеж ветерок му дуфнал
па својте гради рунтави се кон него ги врти
и сиот лек од росата ни не го разбрал оној,
така се смири душата на загреаното момче“.

Ск. 1898—1907

Овде го гледаме Прличев не само како поет, туку и како извонреден сликар-импресионист, кој со нежни тонови ни го претставува и пејзажот и атмосферата. Поинаква, но исто импресивна, па и сентименталистичка е и онаа споредба кога Динко, наденат на колец, во претсмртен грч, го здогледува Скендербеја:

„Ко детенце благородно од домот татков скраја
деца од лоши соседи опколувајќи среде
безмилосно го тепаат со раце и со прачки,
а она прво истрајно навредата ја трпи
и без солзи и без гласа, што неволја го снашло
ако го види татка си, кој на помош му дошол
и сака тој на татка си за болката да јави,
но страшно тешко липање го души гласот негов;
и Динко така заплакал трпејќи страшно тогаш
штом пред себе го здогледал јуначкиот Скендербеј“.

Ск. 3530—3540

Оваа споредба пленува со својата длабока доживеаност, зашто во неа Прличев како да го втиснал сиот чемер од горчливите спомени на сопственото детство.

Не откриваме ништо ново ако констатираме дека во поетиката на Прличев Хомер е присутен можеби и повеќе отколку што е нужно за една оригинална

поезија. Се наметнува прашањето — свесно ли Прличев се стремел кон ова, или пак тоа спонтано му се наметнало? Нам ни се чини дека е во прашање и едното и другото. Доволно индиции нè наведуваат на мислата дека, откако станал „овенчен поет“ за „Арматолос“, Прличев посакал да го повтори успехот и да го оправда мислењето дека е δεῦτερος ‘Ομηρος“. Пишувајќи го „Скендербеј“, тој ја имал пред очи „Илијадата“, како образец за својот епски расказ. Се чини дека поради тоа тој сметал за целисходно да ја следи поетиката на Хомера. А бидејќи овега го познавал одлично, многу стилски форми и формули спонтано му се наметнувале и тој речиси механички ги преземал од Хомера. Веројатно и краткиот рок за предавање на поемата на конкурсот го оневозможил да го избегне ова и да покаже повеќе оригиналност. Но неотфрлив е и впечатокот дека Прличев, свесен за димензиите на својата поетска дарба, упорно и сесрдно се стремел да го следи својот поетски идеал, па иако верувал дека овој е недостагнат па и недостижен, сепак, според своите сили, тој се трудел да му се доближи.

Тоа настојување му служи на чест на нашиот поет, зашто е доказ за неговиот истенчен и префинет поетски вкус.

ЛЮБИНКА БАСОТОВА

ПРОЛЕПСА ГОМЕРА В „СКЕНДЕРБЕЕ“ ПРЛИЧЕВА

Р Е З Ю М Е

Искренная любовь и восхищение Прличева к „божественном аеде“ Гомере является темой этого научного труда в котором подчеркнута что она остается глубоко в сердце нашего поэта, у кого не встретим ту немодную литературную манеру, чтоб представил себя „ученым поэтом“ нашего Возрождения, а искренное и спонтанное настаивание творить согласно общесознательному современному поэтическому идеалу. Рядом сравнений между „Илиадей“ Гомера и „Скендербея“ Прличева вынесенных в этом научном труде заключается, что Прличев сознателен о размерах своего поэтического таланта и поэтому настойчиво и радушно следовал за своим поэтическим идеалом, подтверждая этим поступком собственный утонченный поэтический вкус.

LJUBINKA BASOTOVA

THE HOMER'S PROLEPSIS IN PRLIČEV'S „SKENDERBEY“

S U M M A R Y

The sincere love and delight of Prličev towards „the divine aed“ Homer are the topic of this article in which is pointed out that it remains deeply in the heart of our poet where we could not meet that fashionable literary manner to represent as „a learned poet“ of our Revival, but sincerely and gradually attempt was supposed to create according to the generally recognized all timed poetic ideal. Making a

lot of comparisons between the Homer's „Iliade“ and Prlićev's „Skenderbey“, the author of this contribution came to a conclusion that Prlićev was aware of the dimensions of his poetic talent, that is why he persistently and cordially was following his poetic ideal thus affirming his perfect poetic taste.